

Пояснення першої промислової революції: два погляди

Святослав Дубовський
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Київ, Україна

Анотація. Промислова революція стала одним з найбільших здвигів в історії суспільства. Це одна з найзначущіших подій, яка сколихнула світ і змусила його розвиватись по новому. Це явище мало великий вплив не лише на розвиток техніки і індустрії, але і на духовний розвиток людини у тогочасній Європі. Завдяки роботам багатьох істориків і дослідників ранньої економіки у світі, можна дізнатися багато нового і прослідкувати шляхи виникнення і фактори, які призвели до появи першої промислової революції. Наслідком цього явища стало демографічне покращення становища у Європі, підвищення рівня життя людей, а також зростання впливу певних індустріально розвинених держав у світі.

Ключові слова: промислова революція, західна Європа, індустріалізація, розвиток, результат.

Explanation of the first industrial revolution: two views

Sviatoslav Dubovskyi
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine

Abstract. The industrial revolution has become one of the greatest shifts in the history of society. This is one of the most significant events that shook the world and made it develop in a new way. This phenomenon had a great influence not only on the development of technology and industry, but also on the spiritual development of man in Europe of that time. Thanks to the work of many historians and researchers of the early economy in the world, we can learn a lot of new things and follow the pathways and factors that led to the emergence of the first industrial revolution. The consequence of this phenomenon was a demographic improvement in Europe, an increase in people's living standards, and an increase in the impact of certain industrialized countries in the world.

Key words: industrial Revolution, Western Europe, industrialization, development, result.

Вступ

Промислова революція – це явище у світовій історії, яке являється одним з основних і найважливіших для розвитку людства в цілому. До такої революції призвів масовий розвиток науки і різного роду вчень, поступова освіченість людей у Європі, географічні відкриття і винайдення винаходів, які значно спростили життя людей у тогочасному світі (Промышленная революция). В XVIII столітті у західній Європі почали набувати популярності наукові роботи і праці, за допомогою яких учені придумували нові винаходи і апарати, які допомагали людям у буденності. Відбулися зміни і в духовному житті людей, в стилі їх існування, в торгівлі і навіть у спілкуванні. В силу того, що в Європі накопичилась досить велика кількість людей,

все нові і нові здобутки науки заставили відбутися промисловій революції (Промышленная революция XVIII века и ее социальные последствия).

Основною системою подій, якою саме і вважається промислова революція, вважається перехід від мануфактурного виробництва до машинного і фабричного. Саме з огляду на цей перехід можна проводити аналіз і вивчення промислової революції в Європі. З іншої сторони, завдяки таким змінам і початку масового фабричного виробництва, в Європі зародилась капіталізація. З'являються робітники і власники, а загалом і ціла система шарів суспільства. Адже, під час масового виробництва були власники первинних підприємств і прості робітники, з часом почали з'являтися компетентніші і досвідченіші робітники, а разом з ними почали рости заводи, фабрики і, як результат, різні класи населення. Одні були лише робітниками, інші ж підприємцями і власниками підприємств (Википедия).

Метою даної наукової роботи є дослідження запровадження і перебігу першої промислової революції, а також два окремих погляди на її поширення і значення у Європі. Також, метою роботи є аналіз перебігу революції з огляду на появлення капіталізації і розгортання багатозаровості в суспільстві в XVIII столітті.

Новизна наукової роботи, перш за все аргументується новим поглядом на промислову революцію з двох сторін: фізична революція - перехід до використання машин і створення заводів, а також, духовна революція - зміна суспільного ладу і поява капіталізму, як явища, яке супроводжувало революцію і стало одним з головних її наслідків. Тема наукової роботи вибрана з огляду на те, що в сучасному світі назріває наступна промислова революція, за висловленнями науковців. Важливо сьогодні зрозуміти, як перебігала перша промислова революція і якими стали її наслідки, які залишились і прижились до сьогодні в світовій економіці, торгівлі і всіх сферах діяльності людини.

Основними задачами наукової роботи вважаються:

✓ Дослідити виникнення і перебіг першої промислової революції.

✓ Описати два нові основні погляди на результати промислової революції.

Зародження світової промислової революції та причини її виникнення

За свідченнями істориків, ця революція розпочалась у середині XVIII століття у Великобританії, а згодом поширилась на всю Європу і Америку. Існує думка, згідно якої початком революції слугувало накопичення капіталу та значних майнових досягнень Великобританії, за рахунок вивозу матеріалів, потужностей, людських ресурсів та фінансів з країн, які являлися колоніями Англії (Аллен, 2014).

На наступному рисунку ми бачимо карту із зображеними на ній колоніями Великобританії (Рис. 1):

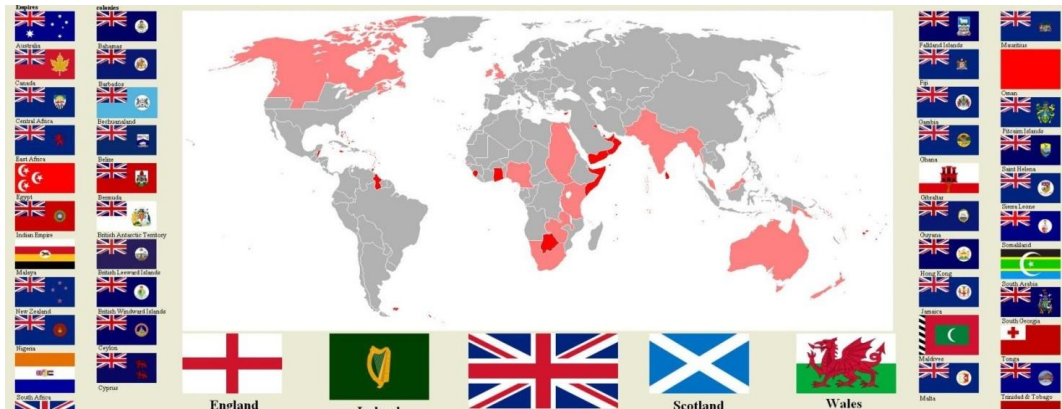

Рис. 1. Джерело: <https://interaffairs.ru/news/show/10085>

Але, виникає законне питання, чому у країнах, таких, як Іспанія і Франція, які займалися вивозом потужностей і ресурсів із своїх колоній, промислова революція не наступила так само швидко, як в Англії? За думкою дослідників і вчених, в Англії було ряд переваг, за допомогою яких промислова революція була проведена в максимально короткі терміни і набагато швидше ніж у інших країнах. В основному науковці визначають наступні фактори пришвидшення революції:

- Формування судової системи і інститутів, які захищали право власності англійців.
- Найвищий у світі рівень розвитку торгівлі.
- Широкий розвиток науки і зв'язок державних установ із науковими.
- Лояльне ставлення держави до перших підприємців та торговців.
- Високий рівень найманої праці і практично відсутність рабства (Ерофеев, 1963).

Протягом століть різні науковці і історики вивчали проблематику та історії процесу промислової революції. Серед найіменитіших були: Фернан Бродель (2006; 2007; 2008), Ерік Хобсбаум (1999) и Уолт Ростоу (1960).

Поняття "промислова революція" прийшло до людей набагато пізніше, ніж самі події революції. Його придумав Фрідріх Енгельс в середині XIX століття. Науковці розуміли, що цей історичний процес міг називатись революцією і ніяк інакше, адже він повністю перевертав світогляд людей, їх спосіб життя і можливість працювати і створювати щось нове (Енгельс, 1884). Коли у 1884 році Арнольд Тойндбі написав свою працю "Лекції по промисловій революції" і описав в ній всі процеси, які відбувались у Європі, люди вже цілком звично відносились до цього поняття (Тойндбі, 1884).

Французький науковець і дослідник економіки Фернан Бродель у своїх працях досліджував витоки промислової революції і причини її виникнення. Він найбільш точно, як для свого часу, охарактеризував етапи розвитку цього явища і його результати, ті, які він міг осягнути в повній мірі. Бродель виділяє чотири основних винаходи, які безумовно вплинули на початок революції: винахід електрики, винахід парової машини, поява двигуна внутрішнього згорання і розвиток атомної енергетики (Бродель, 2006).

Нижче, на фото зображений Фернан Бродель (Рис. 2):

Рис. 2. Джерело: <http://www.peoples.ru/science/history/braudel/>

Не дивлячись на толкові і розумні пояснення Броделя, були історики і економісти, які мали інші думки, стосовно початку промислової революції і ходу її перебігу в Англії, а згодом і в Європі. Економічний історик Крістофер Хілл, разом із своїми колегами Емануїлом Валерстайном і Чарльзом Уілсоном написали роботи, в яких викривали принципово інші думки, які відрізнялись від поглядів Броделя. Ці науковці вважали, що основною причиною такого якісного проходження революції і набирання швидких обертів цим явищем беззаперечно пов'язано із запровадженою системою протекціонізму у Англії. Додаткові міри по підтримці даної системи були впроваджені не тільки в Англії, але згодом і в Швеції, та інших країнах, які досить швидко провели індустріалізацію, на відміну від країн, які не запроваджували систему протекціонізму і відстали в технічному розвитку (Валерстайн, 2016).

Також, Хілл і його колеги звертають увагу на те, що промислова революція не була спричинена капіталістами. Як стверджують науковці, основними організаторами підприємств і заводів у ті часи були представники середнього і бідного класу (Хілл, 1947).

Згідно думок інших істориків та економістів, які досліджували економічні події в Європі за часів промислової революції, є ще декілька факторів, які значною мірою впливали на пришвидшення проведення подібного явища:

- ✓ Боротьба з монополіями, які існували у той час в Англії.
- ✓ Неофіційний договір між бізнесом і суспільством, завдяки якому вони змогли нормально уживатись і розвиватись.

Перебіг промислової революції базувався на кількох основних інноваціях, які спричинили найбільший вплив на розвиток інновацій і технологій в Європі. До основних інновацій дослідники відносять:

- Розвиток металургії.
- Винайденні і використання парової машини.
- Розвиток текстильної промисловості (Хікс, 2003).

Дуже високо стали цінуватися енергетичні потужності, якими стали вітряні та водяні млини. Виробництво набуло нових темпів і розвитку і потребувало нових людських ресурсів. Саме на цьому фоні і базується другий погляд на перебіг промислової революції - капіталістичний і демографічний (Виргинский, 1984).

Два погляди на перебіг і наслідки промислової революції

Отже, в ході досліджень наукової роботи можна зробити висновок, що було два основних погляди на результати проведення революції в XVIII столітті в Європі. Перший погляд - це розглядання революції, як технічних змін і інновацій, перехід від аграрних робіт до масового виробництва і створення заводів. Ця сторона революції характеризується новими відкриттями, нововведеннями, індустріалізацією, в ході якої людство перейшло від аграрного обробітку земель, до більш прогресивного способу життя – індустріального (Вікіпедія).

На картинці зображені робітники у цеху (Рис. 3):

Рис. 3. Робітники у цеху (Вікіпедія, свободная енциклопедія. Промышленная революция)

Набагато цікавішою та широкомасштабнішою в людській свідомості стала інша сторона революції - духовна, демографічна.

Щоб розглянути цю сторону більш точно, прийдеться повернутися до початку революції, в період раннього XVIII століття. В той час виробництво залишалось на рівні ремесла, але існували і великі виробництва, які отримали назву "королівські мануфактури". В таких організаціях задіявалось велике число робітників, які виконували різну роботу. У своїх роботах Бродель особливо відзначає текстильну промисловість, яка являлась передовою на той час, вона дозволяла концентрувати і збирати робітників з багатьох регіонів (Бродель, 2007). Крім того, текстильна промисловість була прибутковою, не лише для власників виробництва але і для простих робітників, які трудилися в цехах. Варто відзначити, що не лише в Англії текстильне виробництво якісно вирізнялось до промислової революції. В Франції і Фландрії були створені мануфактури, які залучали до роботи сотні людей. Це були одні з перших організацій, які використовували людський потенціал і враховували якість праці людей, коли вони трудилися не поодинокі, а масово (Бернал, 1956).

Були відомі випадки, коли на таких мануфактурах працювало до 30 000 людей. Проте, до промислової революції, коли не було нових технологій, транспорту і високої якості технологічного виробництва, подібні фірми дуже швидко роззорялись і людям приходилось шукати нову роботу, або ж переходити знову до аграрного виробництва, працюючи на полях самі на себе. З початком промислової революції все змінилось.

До поширення революційних винаходів і вчень призвела саме освіченість людей і їх духовне бажання до пізнання нового і покращення свого життя. Щоб відбулись якісні зміни, людям потрібно було заглиблюватись у науку, досягати кілька її галузей і мислити по новому. Наприклад, Джеймс Уатт, який придумав парову машину - один з найважливіших винаходів промислової революції, був не лише інженером. Він був науковцем, хіміком, мислителем і звичайно ж, ремісником (Манту, 1937).

На фотографії нижче зображена парова машина Уатта (Рис. 4):

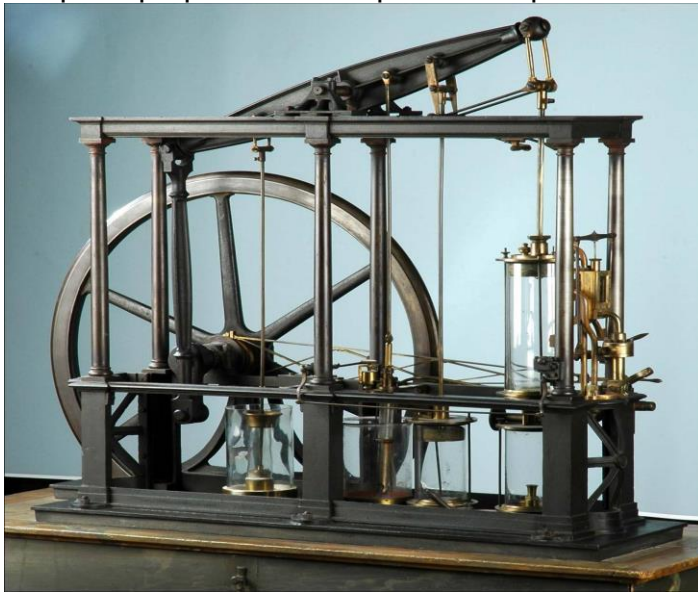

Рис. 4. Парова машина Уатта (Двигатели. Санкт-Петербургский горный университет)

Суспільство розпочало змінюватись духовно, завдяки цій людській зміні і відбулась промислова революція. Одними з найголовніших важелів, які дозволили здійснити промислову революцію, стала поява експериментальних наук та зародження капіталізму. Капіталізм, як особливий вид діяльності людини, був винайдений і сформований саме в часи першої світової промислової революції (Хобсбаум, 1999).

Науковці до сьогодні сперечаються, чи став демографічний підйом в Англії причиною проведення революції, чи її наслідком. З одної сторони, революція відбулась через те, що було багато робочих рук. Власники мануфактур і підприємств могли набирати велику кількість дешевої робочої сили. А з іншої сторони, демографічний підйом міг виникнути внаслідок покращення індустріального життя загалом у всій Європі (Кёнигсбергер, 2006).

У 1952 році англійський історик та економіст Уолд Ростоу у свої працях сформулював думку, згідно якої, було три етапи розвитку і перебігу промислової революції. Перший етап - прорив. Такими проривами можна вважати різні події у різних країнах. Наприклад, у Англії таким вважається розвиток і поширення масового виробництва паперу, та розвиток текстильної промисловості. В країнах

західної Європи - будівництво залізних доріг і колій, які значною мірою вплинули на розвиток торгівлі і транспорту. Слідуючи цим проривам, кожна країна, так би мовити, зачепилась за початок промислової революції і розвивала її далі (Ростоу, 1960).

Другий етап - розвиток технологій від сектора до сектора. В ході цього етапу, розвиток індустрії намітився уже в більшості сфер діяння людини. Люди зрозуміли, як саме потрібно використовувати нововведення, технології. Зрозуміли, що виробництво і наука - це дві взаємопов'язані системи.

Третій етап - час вибору. Під час цього етапу, були сформовані галузі виробництва і сфери діяльності країн. Держави отримали змогу вести свою політику і розвиток, з відхиленням у бік певної галузі. Таким чином, у світі появились багато держави і їх спеціалізації, в яких вони відчували себе максимально комфортно (Ростоу, 1960).

І все таки, слідуючи висновкам учених і конкретним даним історії, можна зробити висновок, що демографічний ріст населення Європи був спричинений саме економічним піднесенням у країнах, яке в свою чергу стало можливим завдяки промисловій революції.

Ще одним важливим духовним результатом цієї революції стало запровадження у школах і інших навчальних закладах вивчення більшої кількості наук. Люди зрозуміли, що багатогранність знань у майбутньому призводить до ще більшого розвитку техніки, науки і загального прогресу. У школах ввелись нові предмети, як технічні, так і духовні. Почала широко вивчатись філософія, астрономія, механіка, та інші науки, як раніше давали лише узагальнені знання.

В загальному можна сказати, що населення Європи в значній мірі розвинулось духовно і в технічному плані, внаслідок проведення першої промислової революції. З'явилися основні признаки індустріалізованого суспільства. Появляються нові класи населення, такі як буржуазія і еліта, тобто власники підприємств і індустрій. На фоні проведення промислової революції зростає роль у світі таких країн, як Франція, Німеччина, Росія, а в першу чергу - Англія.

Висновок

Проаналізувавши причини, та хід промислової революції, можна зробити висновок, що вона розпочала формуватись на території Англії. Для цього англійська влада надала всі переваги і фактори, які значно пришвидшили прихід революції і перехід до капіталістичного способу життя. Широкий ринок робочих рук був створений внаслідок швидкого демографічного росту. Саме Англія претендує на звання країни, яка започаткувала у Європі індустріалізацію та масове виробництво з підключенням багатьох робітників.

Промислова революція в Англії стала прикладом для інших країн. На протязі кількох десятиліть такі ж перевороти трапились в Франції, Швеції, Німеччині і інших країнах, які стали вирізнятися своєю могутністю поміж інших.

Результатом революції стало високе економічне піднесення і загальне покращення життя у Європі. В провідних європейських країнах населення збільшилось у два, а у деяких і втри рази. Наслідком революції стала також поява капіталізму і багатозаровість класів населення. Появились люди, які володіли підприємствами, були і прості робітники. В цей період став добре проглядатися поділ суспільства на багатий, середній і нижчий клас.

Отже, в кінці наукової роботи ми досягнули поставлених завдань, а саме, чітко бачимо два нових погляди на результати проведення революції. Перший - технічний перебіг і індустріалізація суспільства. Другий - демографічне покращення і виникнення багатьох класів населення, виникнення капіталізму в Європі.

Список використаної літератури

Аллен, Р. (2014). *Британская промышленная революция в глобальной картине мира*. М.: Издательство Института Гайдара, 448 с.

Бернал, Дж. (1956). *Наука в истории общества*. Москва: Издательство иностранной литературы.

Бродель, Ф. (2006). *Игры обмела*. Изд. Весь мир.

Бродель, Ф. (2007). *Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV-XVIII вв.* 2-е изд. М.: Издательство «Весь Мир».

Бродель, Ф. (2008). *Грамматика цивилизаций*. Издательство «Весь Мир».

Валерстайн, Е. (2016). *Мир-система модерна*. Изд. Университет им. Пожарского.

Википедия, свободная энциклопедия. Промышленная революция. Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Промышленная_революция

Википедия, свободная энциклопедия. Индустриализация. Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Индустриализация>

Виргинский, В. С. (1984). *Очерки истории науки и техники XVI-XIX веков*. Москва: Просвещение.

Двигатели. Санкт-Петербургский горный университет. Горный музей Режим доступа: <http://old.spmi.ru/node/1704>

Ерофеев, М. (1963). *Промышленная революция в Англии*. Москва.

Кёнигсбергер, Г. Г. (2006). *Европа раннего Нового времени, 1500-1789*. Издательство «Весь Мир».

Манту, П. (1937). *Промышленная революция XVIII столетия в Англии*. Москва: государственное социально-экономическое издательство.

Промышленная революция XVIII века и ее социальные последствия. Режим доступа: <https://scibook.net/istoriya-nauki/promyishlennaya-revolyutsiya-xviii-veka-33949.html>

Промышленная революция в Западной Европе. Режим доступа: <http://allbest.ru/k-3c0a65635a2ad79b5c43a88421206d37.html>

Промышленная революция. Режим доступа: <https://postnauka.ru/faq/48275>

Ростоу, У. У. (1960). *Стадії економічного росту*.

Тойндбі, А. (1884). *Лекції по промисловій революції*.

Хикс, Дж. (2003). *Теория экономической истории*. НП «Журнал Вопросы экономики».

Хилл, К. (1947). *Английская революция*. М.: Изд-во «Иностранная лит-ра».

Хобсбаум, Э. (1999). *Век Капитала. 1848-1875*. Ростов-на-Дону: изд-во «Феникс», 480 с.

Энгельс, Ф. (1884). *Происхождение семьи, частной собственности и государства*.